

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Заїчко Владислави Валеріївни на тему *«Мова як фундаментальна засада культурної ідентичності іноземних студентів»*,
подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності
033 · філософія

Рецензована дисертація відзначається науковою ретельністю, із якою дисертантка аналізує різноманітні підходи до дослідження проблеми ідентичності, а також обґрунтованим застосуванням міждисциплінарних інструментів для розгляду феномену мовної складової. Авторка переконливо обґрунтовує позицію щодо особливостей адаптації іноземних студентів у новому освітньому середовищі у культурному і педагогічному контексті. Вона вдало поєднує філософський, соціолінгвістичний і психолого-педагогічний аспекти вияву досліджуваного феномену на практиці, що уможливорює текстове його представлення як цілісного й послідовного дослідження. Позитивне враження справляє й те, що дисертантка постійно звертається до сучасних глобальних трендів у сфері освіти: збільшення кількості іноземних студентів, багатомовне навчання, нові цифрові форми комунікації. Усе це підкреслює актуальність теми і підтверджує значний науково-практичний потенціал дисертації.

Аналіз структури роботи дає змогу відзначити її логічну завершеність і виваженість побудови розділів, кожен із яких має чіткі методологічні орієнтири, містить обґрунтовані проміжні висновки, які узагальнюють викладений матеріал. Окрема увага надається філософським та педагогічним підходам до вивчення ідентичності, а герменевтичний аналіз у поєднанні з феноменологічним методом відкриває можливість глибинного прочитання смислів, закладених у мовній діяльності людини. Така міждисциплінарна стратегія є слушною, адже дає змогу охопити вивчення питання ідентичності в усьому його розмаїтті, зокрема крізь призму викладання, виховання й культурної адаптації. Це свідчить про розуміння дисертанткою складності

обраної теми й готовність застосовувати різноманітні дослідницькі інструменти.

Важливою ознакою цієї роботи є її зосередження на ролі мови в освітньому процесі. Авторка пропонує переконливі аргументи на користь твердження, що мова в сучасному академічному просторі – це не лише засіб отримання знань, а й ключовий чинник формування культурної належності. Зокрема, у розділах дослідження аналізується як іноземні студенти, потрапляючи до нового мовного оточення, часто переживають низку викликів, які безпосередньо впливають на їхню самоідентифікацію. Робота демонструє, що успішність інтеграції студентів залежить як від їхньої здатності опанувати мову, так і від сприятливих умов, котрі створює університет, включно з психологічною підтримкою та культурно-просвітницькими заходами. Переконана, що таке поєднання педагогічних, соціолінгвістичних і філософських складників є не просто вдалим, а й дуже перспективним для майбутніх досліджень.

Слід звернути увагу, що суттєва увага в дисертації приділяється концептам лімінальності, мультикультуралізму, космополітизму й гібридності, які натеper активно застосовуються в зарубіжній педагогіці та гуманітарних науках. Авторка вдало розкриває ці поняття, демонструючи, що іноземні студенти перебувають у стані «пороговості», коли старі культурні й мовні патерни вже не працюють, а нові ще не стали повноцінною частиною їхньої ідентичності. Саме у такій перехідній ситуації можуть виникати «нові» мовні й культурні практики, які містять у собі потужний потенціал інновацій – як для самої особи, так і для академічного середовища загалом. Вважаю, що ця позиція дослідниці спонукає до подальших дискусій в освітянській спільноті, адже важливим є визначення чинників за яких університети можуть ефективно сприяти осмисленню й прийняттю такого досвіду з користю для всіх учасників освітнього процесу.

Варто відзначити, що у дослідженні авторка уважно вивчає різні вияви адаптації українських студентів за кордоном і, навпаки, іноземних студентів в

Україні. Вона чітко окреслює як поєднані, так і відмінні ознаки такої адаптації, що уможлиблює на основі порівняльного аналізу розширення меж дослідження, створення підґрунтя для кращого розуміння загальних закономірностей «культурного переходу» в умовах зміненого мовного середовища. Освітній аспект тут є особливо виразним: дбаючи про формування мультикультурної компетентності, університети спроможні зменшувати негативні наслідки культурного шоку у нерезидентів та стимулювати конструктивний діалог між усіма суб'єктами освітнього процесу. У цьому контексті заслуговує на схвалення пропозиція авторки про створення в університетах спеціальних програм інтеграції, що об'єднують мовні курси, культурологічні семінари, психологічні тренінги й менторство.

Дисертантка наводить багатий емпіричний матеріал, у якому відображено досвід реальних студентів різних національностей. Використання напівструктурованих інтерв'ю, спостережень і аналізу документів демонструє вимогливе ставлення до методології якісних досліджень. Такий підхід дає змогу не лише отримати «статистичний» зріз проблеми, а й глибше зрозуміти внутрішні переживання, мотиваційні чинники й труднощі, з якими стикається молодь. Для освітніх / педагогічних наук це вкрай важливо, бо дає змогу розробляти практичні рекомендації, орієнтовані на актуальні запити здобувачів вищої освіти, а не лише формулювати теоретичні положення, висновки й узагальнення. Заслуговує на увагу й те, що авторка зіставляє власний досвід із прикладними доробками вітчизняних й зарубіжних учених, критично оцінюючи їх позиції та вміло інтегруючи їх у структуру дослідження.

Важливим акцентом роботи є розгляд мовної політики університетів і державних органів у контексті збереження культурного різноманіття та підвищення привабливості національних вишів для іноземців. Дисертантка робить висновок, що орієнтація лише на англomовні програми може призвести до маргіналізації локальної культури й виникнення перепон для її розвитку. Водночас авторка говорить про необхідність створення збалансованих умов за яких університети мають змогу пропонувати як програми для іноземців

англійською, так і курси з вивчення української мови, що сприяє кращій адаптації студентів. Така політика цілком відповідає концепції «міжнародної освіти», яка покликана зберігати національну ідентичність і водночас налагоджувати взаємодію з іншими культурами.

Рецензована дисертація цінна й у тому, що вона визначає ті освітні методики, які можуть допомагати здобувачам вищої освіти швидше інтегруватися в іншомовне освітнє середовище, водночас зберігаючи свою культурну унікальність. Авторка згадує про важливість позаакадемічної активності, включення студентів у соціальні проєкти, волонтерство, місцеві молодіжні заходи. Така діяльність, за результатами дослідження, часто виявляється вирішальною в подоланні мовних бар'єрів і вихованні толерантності. Ці ідеї мають не лише теоретичну, а й суто практичну цінність, оскільки їх можна втілювати у реальній роботі університетських адміністрацій та міжнародних відділів. Робота демонструє, що освітній процес не обмежується лекціями: формування культурної ідентичності відбувається й за межами аудиторій.

Особливу увагу хочеться звернути на стиль викладу тексту роботи, який свідчить про академічну зрілість та наукову виваженість авторки. Попри міждисциплінарну складність, дисертація не переобтяжена надмірним теоретизуванням й абстрактними міркуваннями. Огляди літератури, методологічні пояснення й аналіз отриманих результатів подані послідовно, з дотриманням формальних вимог до наукових робіт. Вагомою є здатність авторки пов'язувати конкретні теоретичні концепції (від філософських до лінгвістичних) з практичними проблемами навчання. Це свідчить про готовність дисертантки активно працювати у міждисциплінарному науковому просторі, що є великим плюсом для сучасних дослідників у галузі філософії освіти.

Не можна оминати увагою те, як авторка аналізує екзистенційний вимір мовної самоідентифікації. Питання «Хто я, коли говорю не рідною мовою?» постає перед багатьма здобувачами вищої освіти, котрі приїждять на навчання в

інші країни. Дисертантка аргументовано доводить, що зміна мовної системи може бути болісною, адже пов'язана з перебудовою способу мислення і навіть із частковою втратою почуття впевненості. Одночасно вона вказує на творчий потенціал цього процесу, який дає змогу нерезидентам розширити свої світоглядні горизонти в іншомовному освітньому середовищі й формувати «багатомовну особистість». Цей аспект безпосередньо стосується освітніх питань, адже університети можуть суттєво впливати на мінімізацію негативних наслідків і перетворення труднощів у можливості для мовної самоідентифікації.

Дослідження також охоплює феномен «перемикання коду» (code-switching) і «змішаних» мовних практик, які часто спостерігаються в середовищі іноземних студентів. Авторка показує, що для деяких це є природним рішенням: вони одночасно використовують англійську для навчання й рідну мову для неформальних контактів, а згодом – і українську для інтеграції у місцеву культуру. Така багатомовність може стати основою гібридної ідентичності, коли людина вже не поділяє світ на «свій» та «чужий», а намагається синтезувати обидва виміри у своєму досвіді. Для педагогів це означає, що процес навчання не має обмежуватися лише «правильною» або «офіційною» мовою, адже досягнути гнучкої й дружньої комунікації можливо тільки з урахуванням цих змішаних мовних реалій.

З погляду суто наукової новизни, хотілося б відзначити, що дисертантка вдало поєднує осмислення класичних підходів (Гайдеггер, Гадамер, Фуко) із сучасними теоріями в царині освіти. В освітніх науках не так часто можна зустріти настільки філософськи глибокі дослідження мовної ідентичності, тому вважаю цю роботу важливим внеском, зокрема для формування нових напрямів навчання іноземців. У тексті цілісно викладено результати, які можуть лягти в основу інноваційних програм адаптації іноземних студентів, що особливо корисно для університетів, зацікавлених у міжнародній співпраці. Бачу також потенціал для подальшого розширення цих ідей у контексті магістерських і докторських програм у галузі освіти / педагогіки, де питання культурної інтеграції виходять на перший план.

У своїй роботі аспірантка акцентує на тому, що іноземні студенти є носіями різних культурних моделей, які, проте, можуть «сходитися» в одному академічному просторі. Вона підкреслює, що результат такого зіткнення залежить від того, чи вдається забезпечити умови взаємоповаги й відкритого діалогу. Педагогічна складова дослідження тут полягає в окресленні рекомендацій для університетів: як саме організувати навчання та дозвілля, щоб підтримати міжкультурне порозуміння. У цьому сенсі робота має як теоретичне, так і прикладне значення, оскільки пропонує конкретні підходи до дослідження питань «мультилінгвального» розвитку студентських спільнот. Зокрема, слушною є ідея залучати іноземних студентів до культурних заходів, де вони можуть не тільки отримувати нові знання, а й ділитися набутими культурними цінностями. У дисертації містяться пропозиції щодо створення мовних клубів, тьюторських проєктів, позааудиторних гуртків, де студенти могли б пізнавати культуру одне одного через реальну взаємодію, а не формальні лекції. При цьому звертається увага на важливість індивідуального підходу, оскільки студенти можуть мати різні рівні мовної підготовки, різний темперамент і власні мотиваційні чинники й спонуки. Доведено, що необхідно гнучко реагувати на такі відмінності, уникати уніфікованого ставлення, яке часто не дає належних результатів.

Слід відзначити й своєчасність дослідження. У теперішніх умовах, коли загальна мобільність населення зростає, а міжкультурні контакти інтенсифікуються, проблема адаптації іноземних студентів набула глобального виміру. Не йдеться лише про лінгвістичні перепони – річ у складному комплексі культурних, психологічних та освітніх факторів. Дисертація пропонує цілісний погляд на цю ситуацію, демонструючи, як педагоги та організатори освітнього процесу можуть злагоджено працювати в напрямі гуманізації існуючих практик. З огляду на це, вважаю, що результати дослідження варто активно впроваджувати не лише на рівні управлінських структур університету, а й у формуванні державної політики, яка стосується інтернаціоналізації вищої освіти.

Стиль викладу результатів дослідження свідчить про глибоке осмислення дисертанткою емпіричної частини та розуміння потреб різних цільових аудиторій, включно з міжнародними. Авторка наводить приклади з реальних історій студентів, аналізує їхні типові ситуації зіткнення з незнайомою мовою й пропонує рекомендації, які мають цілком прикладний характер. Одночасно вона не уникає теоретичних узагальнень, намагаючись чітко довести, яким чином культурно-лінгвістичні бар'єри впливають на якість освіти і соціалізацію. Цей синтез теорії і практики є беззаперечним свідченням успішності обраного авторкою міждисциплінарного шляху. Відповідність її висновків сучасним підходам в освіті лише підсилює загальне позитивне враження від здійсненого дослідження.

На особливу увагу заслуговує той факт, що дисертантка пропонує низку актуальних ідей щодо розвитку політики багатомовності в українських університетах. На противагу наявним тенденціям «англомовної стандартизації», вона наголошує на важливості збереження рідної мови як важливої складової культурного коду. При цьому вона розглядає англійську мову не як «загрозу», а як можливість, але за умови, що університети будуть свідомо інтегрувати іноземців у локальний мовно-культурний простір. Таке збалансоване бачення відкриває широкі перспективи для модернізації системи освіти, зокрема в частині вдосконалення навчальних програм, організації адаптаційних курсів і розробки освітніх стратегій.

Дисертація вирізняється виваженою структурою, обґрунтованим добором джерел і цілісністю викладу матеріалу. Численні посилання на праці українських і зарубіжних дослідників підсилюють тезу про глобальну природу феномена, який авторка розглядає. Немає сумнівів, що застосування розроблених нею підходів у вищій освіті сприятиме формуванню освітнього середовища, де різноманіття культур буде не перешкодою, а чинником його інноваційного розвитку. Цьому, зокрема, допоможе і впровадження пропозицій щодо розбудови міжкультурного діалогу, які сформульовано на основі власних

спостережень дисертантки. Усе є підставою для ствердження щодо науково-теоретичної й практичної новизни роботи.

Вважаю за доцільне надати деякі зауваження дискусійного характеру:

1. Варто чіткіше окреслити онтологічний статус «мовної ідентичності». У різних розділах термін іноді постає як процесуальна подія (динаміка конструювання «Я»), а подекуди – як відносно стійка структура. Варто вибрати й обґрунтувати одну провідну позицію (наприклад, соціоконструктивістську або феноменологічну) та послідовно її дотримуватися. Це усуне методологічну амбівалентність і зробить аргументацію ціліснішою.

2. Для кращої валідації результатів варто додатково проаналізувати 1-2 зарубіжні країни з різними моделями мовної інтеграції (наприклад, Канада з її офіційною двомовністю чи Нідерланди із методикою інтегрованого вивчення дисциплін та іноземної мови, де мова є не лише метою навчання, а й засобом опанування знань). Такий горизонтальний зріз покаже, наскільки виявлені закономірності універсальні й надасть практичні орієнтири для українських університетів.

3. На підставі отриманих результатів варто запропонувати поетапний план для університетського керівництва: створення мовних та культурних хабів, організації тренінгів для викладачів з міжкультурної комунікації, системи наставництва тощо. Конкретизовані кроки (із можливими ресурсними й часовими рамками) підсилять прикладну цінність роботи в контексті освітньої політики.

На завершення хочеться підкреслити, що наукова новизна, актуальність і практичне значення дисертації «Мова як фундаментальна засада культурної ідентичності іноземних студентів» цілком відповідають вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії. Вважаю, що дослідниця продемонструвала високу майстерність у поєднанні філософського, соціолінгвістичного та педагогічного аналізу, а також представила переконливі доказові матеріали й аргументовані висновки. Робота по-справжньому багатогранна й показує надзвичайно важливу роль мови в процесі формування

ідентичності студентів, що опиняються в новому академічному та культурному середовищі. Рекомендую цю дисертацію до прилюдного захисту й убачаю вагому підставу для присудження авторці ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 033 - філософія.

Дисертація повністю відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. №40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019 р.) та п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167, Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року №341).

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
Навчально-наукового інституту філософії
та освітньої політики
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

